

Foucault Düşüncesinde Bireyselliğin Dönüştürücü Kavramı: Tehlikelilik

The Transformative Concept of Individualityin Foucault's Thought: Dangerousness

ELİF ERGÜN
Sakarya University

İBRAHİM HALİL POLAT
Sakarya University

Received: 11.11.2024 | Accepted: 29.12.2024

Abstract: Contrary to a general tendency in Western thought, Michel Foucault pays attention to negative structure. In almost all of his works, the voices of individuals deemed dangerous by society are heard. The mad, the drunk, the criminal, the thief, the homosexual, the prostitute are present to show the reader how power performs the work of individualization. The aim of this article is to explore the concept of dangerousness. Dangerousness is directly related to the methods of crime and punishment. To grasp the concept, the article first discusses the practice of lettre de cachet. This practice demonstrates how absolute power permeates society. It also explains how undesirables in society are arbitrarily transformed into the other. The genealogy of the disciplinary power that developed in the following centuries has its roots here. Disciplinary power is a form of power that calculates all behaviors of individuals and imposes individuality upon them. Dangerous individuals are identified, controlled and pacified under this model of power. In other words, dangerous individuals are constructed through the mechanism of disciplinary power. Dangerousness, which appears as a criminal procedure, transcends the legal framework to become a central theme in a much broader framework.

Keywords: Dangerousness, discipline, lettre de cachet, individuality.

Giriş

Michel Foucault, 29 Eylül 1970 tarihinde, Kyoto'daki Fransız-Japon Enstitüsü'nde verdiği konferansa, Batı düşünce sistemlerinin incelenmesinde geleneksel yöntemin sadece pozitif fenomenlere dikkat edilmesinden ibaret olduğu söyleyle başlar. Buna karşın etnolojide, Levi-Strauss'un bütün toplumlar veya kültürlerdeki negatif öğeleri anlamayı ve ortaya çıkarmayı sağlayan bir yöntemi keşfettiğini belirtir (Foucault, 2015a, s. 76). Foucault'nun, düşünce sistemleri incelemesine dair Levi-Strauss hatırlatması oldukça yerindedir. Çünkü kendisinin de birçok kereler belirttiği üzere¹ onun yapmak istediği şey tam da Levi Strauss'un negatif yapıyı dikkate alması gibi bir toplumda ya da düşünsel alanda olumlanan, doğrulanan ve değer atfedilen şeyleri bilmekten ziyade yadsınan ve dışlanan şeyi incelemektir (Foucault, 2015a, s. 77). Reddedilen, dışlanan şeye olan bu ilginin kaynağında kuşkusuz Foucault'nun iktidara bakışı ile doğrudan bir ilişki mevcuttur.

Genel bir iktidar teorisi kurmakla ilgilenmeyen Foucault için önemli olan iktidarın hangi yollardan geçtiği, işleyiş biçimi, kimler arasında olduğu, ne tür yöntemlerin kullanılmasının tercih edildiği ve bunun sonucunda yaratılan etkiyle nasıl işlerlik sağlandığıdır (Foucault, 2013, s. 40). Onun ilgilendiği, iktidar değil de iktidar ilişkileridir. Lemke'nin belirttiği üzere Foucault için iktidar, fethedilmesi veya devredilmesi gerekli olan bir toprak parçası olmamakla birlikte sahiplenilecek ya da değiş tokuş edilebilecek mal/meta değildir. Foucault, hukuki ya da iktisadi terimler yerine, stratejik ve nominalist terimler tercih eder (Lemke, 2016, s. 15). Foucault için iktidarın bir diğer özelliği devlet kurumlarından ziyade toplumsal uzamda ortaya çıkmış mikro ilişkiler ağı oluşturmasıdır. Öyle ki onun için iktidar

¹ M. Foucault, karanlık kişilikleri ve süreçleri iki nedenden ötürü analiz etmektedir. Foucault'a göre Batı Avrupa toplumlarını disipline etmeyi mümkün kılacak siyasi ve toplumsal süreçler muğlak olmakla birlikte unutulmuş ya da kanıksanmıştır. O bu süreçlerin en alışık olunan görünümün parçası olduğunu ve artık onların görünür olmadığını söyler. Halbuki, bütün bunlar çoğunlukla insanları rahatsız etmiştir. Foucault'nun amacı insanların kanıksadıkları görünümünün parçası olan, evrensel olarak telakki ettikleri birçok şeyin hayli belirgin kimi tarihsel değişimlerin ürünü olduğunu onlara göstermektir. Bu nedenle onun bütün analizlerinde insana özgü olan evrensel zorunluluklara karşıt bir yaklaşım sergilediği görülebilir. Analizler, kurumların keyfi edimlerini, halihazırdaki özgürlük alanlarını ve yapılabilecek değişimlere dair bir güzergâh sunar (Foucault, t.y., s. 100).

mekanizmasının anlamı, iktidarın bireylerin tohumlarından bedenlerine hatta hal, tavır, söylem, öğrenimlerinden, gündelik yaşamlarının her bir alanına sirayet ettiği var olma biçimidir (Foucault, 2015c, s. 23). Bu var olma biçimi, kendisini toplumsal yapıda yer alan neredeyse her ilişki biçiminde gösterir. Kendisine sonsuz bir alan açar. Mikro mücadele alanları yaratır. Bu mücadele, iktidar ilişkilerinin ancak bir özgür sahada işleyeceği gerçeğini de gösterir.

Foucault'nun, sınıf tahakkümü ya da devlet iktidarı yerine toplumda yer alan çeşitli iktidar ilişkileriyle ilgilenmesi diğer bir deyişle iktidarın yurkardan değil de aşağıdan örgütlenen bir yapı olduğuna dikkat çekmesinin gerekçeleri sorgulanabilir. Bu gerekçelerden ilki tarihsel bağlamda düşünüldüğünde, tüm dünyada ama özellikle Avrupa'da yaşanan 68 Mayıs deneyimidir. Zaten Foucault'nun devlet aygıtı ve ona bağlı büyük yapılar yerine küçük ve dağınık iktidar ve tahakküm sistemleri arasındaki ilişkiye odaklanması 68 Mayıs deneyiminin hemen sonrasına rast gelir (Ergün, 2023, s. 120). 68 Mayıs sonrası Fransa'da sol artık yeni arayışlar peşindedir. Özellikle Yugoslavya deneyimi, merkezileşmemiş yeni bir politika, kapitalizmle yeni mücadele alanlarının nasıl kurulacağına yönelik arayışları beraberinde getirmiştir. Lemke'nin de belirttiği üzere bu durum, geleneksel politik anlayışın karşısında, olan bitene dair yeni soruları ve konuları her daim politikleştirmeye, özel alan ve kamusal alan arasındaki sınırları ve en nihayetinde de politik olanın anlamını sorgulamaya izin vermiştir (Lemke, 2016, s. 15). Foucault'nun, iktidarı merkezileşmemiş bir ağ içerisinde görme çabasında bu maddi unsurun etkisi açıktır. Bir diğer gerekçe ise Deleuze'un Foucault'ya göre her zaman sadece pratikler olduğunu söylemesidir (Deleuze, 2023, s. 18). Dolayısıyla Foucault için bünyesinde psikiyatriden, orduya, okula, yargıya uzanan çok çeşitli kurumlarla bir ağ oluşturan iktidarı pratiklerinde incelemek esas olacaktır. Aşağıdan gelen bu iktidar ağında devlet aygıtının düzenleme, birleştirme gibi etkileri de vardır. Büyük egemenlikler, tüm bu çatışmaların yoğunluğunun sürekli desteklediği hegemonik sonuçlardır (Foucault, 2016b, s. 73). Bu sebepler sonuç olarak görülemez.

Son olarak iktidarın aşağıdan örgütlenen bir yapı olduğu vurgusunun gerekçesi, iktidar ilişkilerini toplumsal yapıdan dışlananlar üzerinden göstermektir. Batı düşünce tarihi seyri içerisinde; kurallara uymayan, norma karşı gelen, karşı geldiği için dışlanan, sınır cinsellikler yaşayan, silik kısaca

marjinal kişi ya da gruplardır onun ilgisini çeken. Bu kişiler çoğunlukla “tehlikeli” kabul edildikleri için dışlanmışlardır. Örneğin “deli” bütün toplumlarda, toplumun her alanından dışlanan kişidir (Foucault, 2016, s. 78). Foucault’ya göre bu dışlama mekanizmasının tarihçesine bakıldığında birçok kurumun eşbiçimli hareket ettiği görülür. Örneğin, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar delinin kapatılmasını isteme hakkı aileye aittir. Deli önce aileden dışlanır. XIX. yüzyıl ile birlikte ailenin önceliği yerini hekimlere bırakır. Delinin kapatılması için tıbbi belge istenir. Kapatılan deli, üyesi olduğu ailedeki bütün sorumluluklardan yoksun görülmekle birlikte yurttaşlığını da kaybetmektedir (Foucault, 2015, s. 80). Delinin dışlanmasında aile, hukuk, tıp eşbiçimli bir şekilde hareket eder. Dışlama mekanizması kimi zaman da eşzamanlıdır. Yine XIX. yüzyılda modern toplumların “suçlu” kabul edilen bireylere uyguladığı ceza ilkesine bakıldığında, amacın, toplumsal faydadan çok bireylerin davranışlarını denetlemek olduğu görülür. Foucault’ya göre ceza usulünün amacı, bireylerin sadece yaptıkları şeylere odaklanmak ya da eylemlerin yasaya uygunluğu bağlamında işlemesi değildir. Ona göre bu amaç daha çok bireylerin yapabilecekleri, yapmaya muktedir oldukları, sorumlu oldukları, potansiyel olarak yapabilecekleri şeylerin denetim mekanizması olarak iş görmektedir. (Foucault, 2015b, s. 223). Böylece Foucault’nun deyimiyle utanç verici bir kavram olan “tehlikelilik” ceza usulünün büyük kavramı olarak ortaya çıkar. Deli, suçlu, öteki, marjinal hep bu büyük kavramın çeperinde iş görür hale gelir. Dolayısıyla “tehlikelilik” Foucault’nun neden reddedilen ve dışlanan şeye ilgisi olduğunu gösterir. Tehlikelilik kavramı iktidarın toptancı bakışla değil birey üzerinden nasıl işlediğini açıkça gösterir.

Tehlikelilik kavramının geçmişe doğru izi sürüldüğünde Fransa’da uygulanan bir çeşit jurnal de denilebilecek *lettre de cachet* uygulaması ile karşılaşılır. Bu uygulama henüz ortada böyle bir kavram yokken toplumsal olarak tehlikeli olabilecek olanları cezalandırma işlevi görmüştür. Dolayısıyla tehlikelilik kavramının soybilimi çıkarıldığında kerteriz noktası olarak *lettre de cachet* uygulaması alınabilir.

Lettre de Cachet: Silik ve Talihsiz Yaşamların Portresi

Mutlak monarşinin iktidar aygıtlarından biri olan *lettre de cachet*, bir yasa ya da kararname olmayıp kralın, bireysel olarak tek bir kişiyi

ilgilendiren, onu bir şey yapmaya zorlayan bir emridir (Foucault, 2015a, s. 231). Foucault'ya göre XVII. yüzyılın sonundan itibaren,

Fransa'da, birbirleriyle bağlantılı ve aşağı yukarı eşzamanlı iki kurum gelişmiştir. Bunlardan ilki, büyük şehirlerin polisiye olarak bölgelere ayrılmasına bağlı olarak ortaya çıkan fahişeleri, homoseksüelleri muhbirler yoluyla yakalayan komiserler, müfettişler. Diğeri ise bununla aynı zamanda ortaya çıkan ve her önüne geleni mahalle komiserine yakalatma ve kapattırma talebinde bulunabilmesini sağlayan *lettre de cachet* uygulamasıdır (Foucault, 2015b, s. 126). Foucault'nun bu kurumlara dikkat çekmesinin sebebi, iktidarın aşağıdan da örgütlenebildiğini göstermektir.

Lettre de cachet'ler ya da dilekçeler yazmanlar aracılığıyla metne dökmektedir. Çünkü kapatma talepleri daha çok yarı okur yazar veya okur yazarlığı olmayan insanlar tarafından krala başvurularak gelmektedir: "Yazman krala ya da üst düzey yetkililere hitap ederken kullanılması gerektiğini düşündüğü formül ve üslupları kullanarak elinden gelen en iyi şekilde bu yazıları kaleme alıyor, dilekçesine güç ve inandırıcılık vereceğinden şüphe duymadığı hoyrat ve sert kelimeleri, gelişigüzel ifadeleri katıyordu" (Foucault, 2021, s. 33). Foucault'nun muhtelif arşivlerden edindiği *Lettre de cachet*'lerde benimsenen bu formül ve üslubu, hiddet, nefret, hınç ve tutku gibi duyguların kat ettiği, 21 Nisan 1701'de Bicêtre kalesine yerleştirilen

² Fransa'ya özgü bir uygulama olsa da sadece Fransızlara uygulanan bir yöntem değildir. *Lettre de cachet* uygulamasından talihsiz bir Çinli bilgin de nasibini almıştır. Cizvit papazı Peder Fouquet, 25 yıl boyunca Çin'de misyonerlik faaliyetleri yürütür. Dini anlaşmazlıklar nedeniyle kardeşleriyle arasının açılması üzerine 1723 yılında iki Çinli bilginle Avrupa'ya doğru yola çıkarlar. Peder bu Çinliyi gizlice Roma'ya götürüp, Çin'deki Cizvit papazlarının davranışlarına tanıklık etmesini planlıyordu. Yolculuk esnasında bilginlerden biri ölmüş dığeriye Peder Fouquet ile Fransa'ya ulaşmıştır. Fransa'daki rahipler plandan haber olur olmaz peder ve bilginin peşine düşerler. Peder kaçmayı başarabilmiş ancak Fransızca bilmeyen — Fransız vatandaşı olduğu düşünölmüş, Fransızca konuşamaması deliliğinden kaynaklandığı varsayılmıştır— bilgin yakalanmıştır. Rahipler, Kardinal Dubois'e gidip, aralarında deli bir genç adam olduğunu ve bu adamın hapsedilmesi gerektiğini söylerler. Polis memuru, deliyi almaya gittiğinde, kendisine işaret edilen adamın Fransızlardan farklı bir şekilde selam verdiğini, şarkı söyler gibi konuştuğunu ve oldukça şaşkın göründüğünü fark eder. Zavallının deliliğine büyük bir üzüntü gösterir, ellerini arkasından bağlatır ve onu Charenton'a gönderir. Çinli bilgin haptada iki kez kırbaçlanmış ve mahkûmiyet süresi iki yıl sürmüştür (Effects of Lettres de Cachet, 1825, s. 243244).

Jean Antoine Touzard için söylenen şu ifadelerde açıkça görülür: “Dinden çıkmış keşiş, isyankâr, en büyük suçları işlemeye muktedir, oğlancı ve; şayet mümkün olsaydı ateist olurdu. Başiboş bırakılmasındansa zapt edilmesinde fayda olan gerçek anlamda iğrenç bir canavar” (Foucault, 2021, s. 21)³. Bir keşişi canavar olarak tasvir eden bu uygulamada asıl amacın bir çeşit cezalandırma olduğunu görmek zor değildir. Jean Antoine Touzard, önemli ve saygın bir görevi icra eden kuruma dahil olsa bile, yarı okur yazar ya da hiç okuma yazması olmayan birilerince krala şikâyet edilip, cezalandırabilirdi.

Foucault, *lettre de cachet*'yi gerekli kılan üç kategori olduğunu söyler; birinci olarak, ahlaksız davranışlar olarak adlandırılacaklar kategorisi: sefahat, zina, oğlancılık, livata. İkinci olarak, tehlikeli ve muhalif olarak değerlendirilen dinsel tavırların cezalandırılması için gönderilen *lettre de cachet*'ler vardır. Üçüncü olarak, ustalar ya da patronlar çıraklarından/çalışanlarından memnun olmadıklarında nadir de olsa *lettre de cachet* yöntemine başvurarak onlardan kurtulabiliyorlardır (Foucault, 2015b, s. 233). Görüldüğü üzere bu üç kategori ilk olarak ahlaki yaşam, ikinci olarak dini yaşam ve son olarak da çalışma hayatının düzenlenmesine yönelik uygulamalar olarak belirlenmiş görünür. Tüm bu denetim ve cezalandırma usulünün temel işlevinin bireylerin potansiyellerine yönelik olduğu ise açıktır. Diğer bir deyişle ortada herhangi bir yasa ihlali olmadan, bireylerin potansiyel tehlikeliği üzerine olan *lettre de cachet* uygulaması, ıslah etme amacına yönelik cezalandırma fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Foucault'ya göre bu cezalandırma, adaletin dışında bir uygulamadır. Mekanizmanın uygulanması, toplumsal denetim sistemi ya da bir grubun talebi doğrultusunda monarkın söz hakkı elde etmesine imkân tanır. Bu bakımdan talep ve taleplerin yerine getirilmesi işlevini sağlayan *lettre de cachet* uygulamasının aslında bir mübadele sisteminden hareketle ortaya çıktığını göstermektedir (Foucault, 2015b, s. 234). Yani iktidara artık aşağıdan gelenler de ortak olmuştur. Ama Foucault'ya göre bu bir tuzak da içerir. Çünkü bu suç ortaklığında aşağıdan gelenler, geleneksel imtiyazlarını gitgide artan bir oranda idari otoriteye kaptırıyordu. Kral ise, her gün onlarca nefret ve entrikaya burnunu soktuğu için tiksindirici bir hal alıyordu (Foucault, 2021, s. 31). Bu

³ Foucault'u alışlageldik “sahte” efsaneler ve kahramanların ötesinde rezil ve silik insanların yaşamlarının peşine düşmesine iten şey, bu kapatma kayıtlarına rastlanması ve bu yaşamların nadirlik'ğine olan ilgisinden kaynaklanmaktadır.

iktidar ortaklığının bedeli, en önemsiz şeylerin dahi önemli hale gelmesi, iktidarın gücünü her alana yayması anlamına geliyordu.

Lettre de Cachet uygulaması, insanlara, dahası toplumun en “aşağı”⁴ sınıflarına dek ihbar edebilme ve bunun sonucunda kapattırabilme imkânı tanımıştır. Bir yüzyıllık süreci kapsayan bu uygulama hakiki bir hak halini almıştır. *Lettre de cachet*’lerle alelade bir neden dolayısıyla bir kişi sürgün edilebilir, bazı işlevlerden yoksun bırakılabilir, mahkûm edilebilir (Foucault, 2015b, s. 231).

Batı düşünce tarihinde toplumun ötekilerine yönelik bazı cezalandırma teknikleri *lettre de cachet*’lerle devam etmiştir. Örneğin, *lettre de cachet*’lerden bağımsız olarak sürgüne gönderilen delillerle ilgili dikkate değer bir şeye rastlarız. Dreyfus ve Rabinow’nun belirttiklerine göre Foucault, Rönesans dönemindeki sefalet içerisindeki cüzzamlı imgeleri ve deliler gemisini (*Narenschiff*) tasviriyle birlikte ele almaktadır. Rönesans döneminde deliler gemilere yüklenir ve akıllarını aramak üzere Avrupa’nın nehirlerinde doğru yelken açmaya gönderilirdi. Gemisine bağlanmış deli, “rotaların en özgür, en açık olanının ortasında olan bir mahkumdu...” (Dreyfus & Rabinow, 1983, ss. 3-4). Görüldüğü üzere sürgün cezasının toplumsal yapıda bir karşılığı vardır. *Lettre de cachet* yakın geçmişteki cezalandırma usulünü yeni bir bağlamda tekrarlamıştır.

Lettre de cachet, yalnızca sapkın görülen keşişlere ya da delilere değil her türlü talebe uygun olarak şikâyet edilen herkese uygulanabiliyordu. Bunun için gerçekten deli gerçekten hırsız ya da sefil olmanız gerekmezdi. Gerekli olan dilekçenizle bu durumu şikâyet etmeniz ve kralı buna inandırmanız yeterliydi. Bu manada tıpkı tehlikelilikte olduğu gibi *lettre de cachet*’de de potansiyellik temele alınmıştır, diyebiliriz. İktidar ilişkilerinin parçası olan reziller, normal olanı aşındırdıkları⁵ gerekçesiyle *lettre de*

⁴ *Lettre de cachet*’ler toplumun aşağı sınıflarına yönelik bir uygulama olduğu düşünülse de istisnai bir durum vardır. Ulusal Meclis’in ünlü hatibi Comte de Mirabeau’nun gerek müsrif harcamaları gerekse evlilikte yaşadığı sorunlar dolayısıyla babası tarafından kapatılması talep edilir. Bu durum, *lettre de cachet*’lerin hiçbir rütbe ya da sınıfa mahsus olmadığı sonucuna ulaşmayı mümkün kılmaktadır (Fling, 1897, ss. 19-25).

⁵ “Lord’um, sizin adaletiniz onları böyle küçültücü bir dersten esirgeyecek, topluma sırf zarar veren kötü bir vatandaş topluma herhangi bir zarar veremez duruma getirmek suretiyle, beni ve ailemi utanca ve rezillğe düşürmekten koruyacaktır” (Foucault, 2021, s. 26). Burada görüldüğü gibi uygulama, toplumsal birliğe tehdit

cachet'lere başvurularak kapatılması gerekli görülürdü. Kapatma ya da sürgünlerle ıslah etme düşüncesinin arka planında normalin aşındırılması riskine yönelik bir çeşit önlem olduğu söylenebilir. *Lettre de cachet*'lerde mütemadiyen "topluma zarar veremez duruma getirme" biçimindeki vurgular kapatılma taleplerinin gerekçesi olarak sunulmaktaydı. Keşiş ya da kıt aklıyla bir başına kırlarda gezinen adamın biricik/özel yaşantısı, kamusal yaşam biçimini ihlal ettiği düşünülür. Bu nedenle kapatmalar bir dışlama unsuru olmaktan daha çok ehlileştirme⁶, "düzelmeyi" ve ihlal edilen sınırların yeniden aşılmamasına karşı bir önlem olarak iş görüyordu (Farge & Foucault, 2017, s. 12). Kapatma talepleri, kimi zaman kırlarda bir başına gezen bir adamın kimi zaman da babasının terzi dükkanındaki eşyaları satan bir çocuğun ailenin talebiyle ıslah edilmesi doğrultusunda vuku bulabilmekteydi. Foucault, *lettre de cachet*'lerin "...kişinin yakın çevresi, babası ve annesi, akrabalarından biri, ailesi, oğulları ve kızları, komşuları, bazen papaz, ya da sözü geçen birileri tarafından" talep edildiğini ifade eder. (Foucault, 2021, s. 28). Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*'nda kapatma arşivlerinden elde ettiği dokümanlardan hareketle, kimler için kapatılma talep edildiğine yer verir. Deliliği, daimi olarak ailesinden kaçmak, kırlarda silik yaşam sürmek, muhtelif olaylara dahil olmak, tefecilik yapmak ve karşılık beklemesizin borçlar vermek, kıt aklıyla bilinmedik rotalarda dolaşmak ve en güç zanaatlar hususunda kendisini yetkin bilmek (Foucault, 2021, s. 16).

Foucault, *lettre de cachet*'lerin *gerçek ve kurmaca*⁷ konusunda bula-
nıklık izlenimi taşıyabileceği düşüncesini, kapatmaların kurbanı olan

olabileceği neden gösterilerek gerekçelendiriliyordu. Foucault, uygulamanın özellikle bu yönüne dikkat çekmiştir.

⁶ Foucault, *Hakikat ve Hukuksal Biçimler*'de *lettre de cachet* kurbanlarının mahkûmiyet süreleri ve serbest kalma kararlarını elinde tutanlar arasındaki ilişkiyi açıklık getirir. *Lettre de cachet*, kurbanlarının mahkûmiyet sürelerinin ne kadar olacağı muğlaktır. Dilekçelerle kapatılması uygun görülen bir kimsenin kaç ay veya kaç yıl kalacağı nadiren belirtilmekteydi. Çoğunlukla kurbanının yeni bir emre kadar gözüaltında kalması gerektiğine karar verilirdi. Bu yeni emir ise sadece *lettre de cachet* talep etmiş kişinin kapatılan kurbanın ıslah olduğunu belirtmesiyle gerçekleşebilmekteydi (Foucault, 2015b, s. 234).

⁷ "...Hayali ya da edebi olması muhtemel her şeyi dışarıda bıraktım: edebiyatın ürettiği hiçbir karanlık kahraman bana kudurmuş, skandallara karışmış ve acınası haldeki bu ayakkabıcılar, bu asker kaçakları, bu kıyafet tüccarları, bu noterler, bu berduş keşişler kadar yoğun görünmemiştir. Bunun yegâne nedeni, kuşkusuz, onların yaşamış olduğunun bilinmesidir" (Foucault, 2021, s. 19).

rezillerin yaşamlarının nadirliği üzerinden açıklık getirir. Ona göre bu rezil yaşamları efsanelerden ve kahramanlardan ayıran şey, hafızalarda yer etmeyip silikleşip, yok olup gitmesidir (Foucault, 2021, s. 22). Foucault'nun bu rezil, silik ve talihsiz insanların yaşamlarının izini sürmesinin iki koşulu vardır: Birincisi *lettre de cachet*'lerin kurbanı olan bu insanların gerçekten yaşamış olması, herhangi bir “edebi, hayali” yahut efsanevi bir karakter taşıramamasıdır. İkincisi ise nefret figürü haline getirilerek dışlanan insanların yaşamlarının silik, talihsiz olması gerekliliğidir. Bu yaşamların “parıltıya dair herhangi bir yatkınlık” ihtimallerinin olmaması ve yine doğum, “servet, azizlik ve deha” gibi yerleşik öğelerden yalıtık olmaları, “tanımlı soyluluk emarelerine” dışsallıkları böylelikle onları silik, kılmaktadır (Foucault, 2021, s. 20).

*Lette de cachet*lerin, toplumsal yapının ötekileri için işleyen bir mekanizma olarak en önemli etkisi aşağıdan gelen iktidar uygulamasına kapı açmasıdır. Böylece bahsi geçen silik, rezil insanlar halkın kapatma talepleri doğrultusunda iktidarın nesnesi haline gelirler. Mutlak monark, bu talebe kayıtsız kalmaz. O, çapkınlıklar, sefahat düşkünlüğü, kumar ve karı koca arasındaki entrikalara çeki düzen verme sorumluluğunu elde eder. Dahası, monark ve aygıtları insanların kıt akıllarıyla bilinmedik rotalarda gezinme arzusunun hararetli bir şekilde engellenmesine değin duyulan tüm arzuları kontrol eder. Ancak bu engelleme arzusu keyfiyet içermemekle birlikte iktidar ilişkilerinin parçası olan, toplumda sözüne itimat edilen rahip veya kimi soylu kişilerin tanıklıkları ve polisin yürüttüğü kapsamlı bir soruşturma sonucunda karşılık bulmaktadır (Foucault, 2021, s. 29). Foucault ve Farge'nin Bastille Kalesindeki kapatma arşivleri üzerine yürüttükleri ortak çalışmalarının ürünü olan derlemede, doğrudan rahibin otoritesine ve sürece dahil olduğuna rastlamak mümkündür: “Aşağıda imzası bulunan, Saint-Ouen-sur-Seine rahibi olarak, bu dilekçede adı geçen kişinin, benim bölgemde ikamet ettiği süre boyunca ebeveynlerini ancak utandıracak bir şekilde davrandığını tasdik ederim. Bu durumu teyit etmek amacıyla imzalıyorum”(Farge & Foucault, 2017, s. 182).

İlk bakışta kralın mutlak iktidarının göstergesi olan bu uygulamada Foucault'nun önemle üzerinde durduğu ise karar merciinin kraldan çok çeşitli kişilerce istenmiş olmasıdır. Eşlerinin aşağılamasına maruz kalan kocalar, Çocuklarından şikayetçi olan babalar, birbirinin varlığından rahatsız

olan ve kurtulmak isteyen aileler, kendi içinde çatışma yaşayan dini cemaatler, son olarak vaizlerinden memnun olmayan komünlerdir (Foucault, 2015b, s. 232). Birbirinden farklı şikâyet ve rahatsızlığa sahip olan bu kişiler kralın idari görevlisinden *lettre de cachet* talep edebiliyor ve bu talepler detaylı bir soruşturmaya tabii tutuluyordu. *Lettre de cachet* talep edilmesine neden olan şikâyetler detaylı bir soruşturma sonucunda doğrulandığında ilgili kraliyet bakanına yazıp, eşini aldatan kadın, müsrif oğul, fahişelik yapan kız ya da komününe doğru davranmayan papaz için bir dilekçe göndermesini ondan istiyordur (Foucault, 2015b, s. 232). Bu sayede mutlak iktidar, bireyler üzerinde aşağıdan gelen bir talep doğrultusunda denetim uygulamaya zorlanıyordu. Söz konusu olan keyfilik değil tam tersi aşağıdan gelen iktidarın uygulanmasıdır. İktidar mekanizmasına işlerlik kazandıran *lettre de cachet*'lerde karşıtlık kendisini güçlü ve zayıf olan ilişkiler ağı içerisinde gösterir. Biri, diğeri üzerinde kral aracılığıyla güç elde ettiği müddetçe artık iktidar oyunlarına dahil olmuşlardır. "Onlar artık iktidar oyunlarının ve iktidar ilişkilerinin varsaydığı bu süslü sözlerden, taktiksel tarafgirliklerden, zorunlu yalanlardan başka bir yerde konumlandırılamazlar" (Foucault, 2021, s. 21).

Oyuna dahil olanlar yoluyla gündelik yaşam kontrol altına alınmaya, önemsiz ya da küçük sorunlar iktidar ağına takılmaya başlamıştır. Karşılıklı rıza ile yürütülen bu iktidar modeli kişilerin kendi çıkarlarına yönelik geniş bir alan açmasının yanında istenmeyen, hor görülen, marjinal kılınan kısaca "tehlikeli" olduğunu düşünülenleri de dışlamaya yaramıştır. Kralın iktidarına ortak olanlar bunu bir fırsat görmüşlerdir. Batı düşünce tarihinde hukuksal iktidar değişse de bu uygulama farklı araçlarla devam etmiştir. Yüzyıl sonra toplumsal yapıda karşılaşılan tehlikeli birey *lettre de cachet*'le jurnalenenlerin devamıdır dense yanlış olmaz.

Tehlikeli Birey İmalı: Disiplin

Foucault'ya göre "*tehlikelilik* kavramı, bireyin toplum tarafından, edimleri düzeyinde değil, potansiyelleri düzeyinde ele alınması anlamına gelir; fiili bir yasanın fiili ihlali düzeyinde değil, *bireylerin temsil ettikleri davranış potansiyelleri düzeyinde* ele alınması" (Foucault, 2015b, s. 223) demektir. Henüz ortada herhangi bir suç unsuru yokken, suç oluşmamışken potansiyel suçlu imal edilmesi işlemi de denilebilir. Söz konusu olan baştan aşağı bireyselliğin hedef haline gelmesidir. Tehlikelilik, henüz ortada

edimin olmadığı potansiyel etrafında oluşturulmuş bir ortaklaştırılmadır. Bu manada tehlikeliliğin, Foucault'nun *Hapishane'nin Doğuşu: Gözetleme ve Cezalandırma*'dan itibaren soru konusu ettiği bedene dayanan iktidar meselesi ile yakından ilişkili olduğu açıktır. İktidar ilişkilerinin bedeni görmezden gelemediği bir örgütlenmede tehlikelilik merkezi bir konum edindir. Yakın geçmişte uygulanan *lettre de cachet*, iktidarın çeperinde yer alan bireylerin tehlikeli olarak sınıflandırılmasında kolaylık sağlamış görünür. Kavramların geçmiş yükleri ile beraber içinde bulundukları toplumsal koşullara göre anlam kazandığı düşünülürse, tehlikeliliğin *lettre de cachet* mirasından bahsedilebilir. Bu bakış açısı kuşkusuz Foucault'nun iktidar başta olmak üzere bilgi, hakikat gibi bir dizi konuya dair yaklaşımı için de geçerlidir. Onun devamlılıkları ve aynı zamanda kopuşları dikkate alan stratejisi -ki soybilim tam olarak budur- tehlikelilik kavramını ortaya çıkaran koşulları, ne işe yaradığı, hangi kavramlarla nasıl ilişkili olduğu ve en nihayetinde iktidarın nasıl işlediğini gösterir.

Tehlikelilik, suç ve ceza yöntemleriyle doğrudan ilişkilidir. Diğer bir deyişle o, ceza sistemindeki değişimle beraber ortaya çıkar. Klasik dönemin cezalandırma araçları işkence, sürgün cezası, idam iktidar ilişkileri değişiminde yeterli olmaz. Yeni iktidar, bireyler üzerinde düşünülp taşınmış bir teknolojiyi içerir. Artık söz konusu olan bedenin tüm davranış biçimlerini kontrol altına almak isteyen, hareketlerini hesaplayan bir iktidar biçimidir. Hedefinde de elbette cezai denetim vardır. Bu denetime Foucault “disiplin” adını verecektir. Disiplin, iktidar ilişkilerini anlamada temele yerleşmiş görünür. Disiplin, tehlikeli birey imal edilmesindeki başarının ardındaki güçtür. Foucault'nun kavrama yüklediği anlam oldukça önemlidir. Onun çalışmalarının neredeyse tümü “bir disiplin ya da disiplinler tarihi” (Gürbilek & Savaşır, 1990, s. 8) olarak belirdiği düşünülebilir. Gürbilek ile Savaşır'ın ifadesiyle Foucault “disiplin sözcüğünün iki anlamını da içeren, yani hem ‘terbiye etmek, intizama sokmak, itaat ettirmek’, hem de ‘belirli bir alanda birikmiş bilgi’ ya da ‘bilim dalı’ anlamında bir disiplinler tarihi”ni kasteder (Gürbilek & Savaşır, 1990, s. 8). Disiplinin bu ikili anlamı Foucault'nun kavramı her kullandığında akılda tutulmalıdır.

Foucault, disiplin kavramına neredeyse her çalışmasında değinmekle beraber disiplin toplumlarının bir tarihsel başlangıcından da söz eder. Bunun anlamı o ana kadar egemen olan iktidar sisteminde disiplinci bir yan

olmadığını söylemek değildir. Foucault için hiçbir zaman birbirine kapalı, bloklar halinde oluşturulmuş tarihsel ayrımlar mevcut değildir.

Çünkü eski olan biçimler yeniymiş gibi görünenleri de kapsamı altına alır. Bu bakış disiplin için de geçerlidir⁸. Yine de bir başlangıç kabul edildiğinde, hükümrancı iktidarın sonu ile başlayan süreç kabaca XVII. yüzyılın başına tekabül eder. Ona göre, iktidar teknolojisinin tarihçesi, sanayi kapitalizminin ve siyasi tekniklerin tarihi birlikte ortaya konulduğunda açığa çıkar. Foucault, XVII. ve XVIII. yüzyılların siyasi teknoloji keşiflerini iki başlık altında toplar: disiplin ve düzenin keşfi. Bu iki büyük keşif, sonraki yüzyıllarda bir anatomo-siyasetin ve bir biyo-siyasetin mükemmelleştirilmesine (Foucault, 2016, s. 152) yol açacaktır. Yani yaşam ve beden iktidarın nesnesi haline gelecektir. Cezanın suça değil de suçluya yöneldiği bir siyaset inşa edilecektir. Bireyi suçlu kılan şeyler nelerdir? Ya da soru şöyle de sorulabilir: Bireyi tehlikeli kılan şeyler nelerdir? “Suçlu” yerine “tehlikeli” gelmesinde hiçbir değişiklik olmayacaktır. Foucault’a göre cezalandırma işleminde disiplinci iktidarın beş ayrı işlemi devreye sokulmaktadır:

“Bireysel eylemleri, performansları, hal ve gidişleri, aynı anda hem bir kıyaslama alanı, hem bir farklılaştırma mekânı, hem de izlenecek bir kuralın ilkesi olan bir bütüne göre değerlendirmek. Bireyleri birbirlerine nazaran ve bu bütünsel kuralın –bu kural ister en düşük eşik, ister uyulacak ortalama veya yaklaşılmaması gereken optimum olarak işletilsin- işlevinde farklılaştırmak. Bireylerin kapasitelerini, düzeyini, ‘cinsi’ni miktarsal terimlerle ölçmek ve değer terimleriyle hiyerarşik hale getirmek. Gerçekleştirilecek bir uygunluğun zorlamasına bu ‘değerlendirici’ ölçü boyunca oynatmak. Son olarak da, tüm farklılıklara göre olan farklılığı, anormalin dış sınırını (Askeri Okul’un ‘utanılacak sınıfı’) tanımlanacak hududu çizmek. Tüm noktalardan geçen ve disiplin kurumlarını her an denetleyen sürekli cezalandırma kıyaslamakta, farklılaştırmakta, hiyerarşik hale getirmekte, türdeşleştirmekte,

⁸XVIII. yüzyıla kadar işleyen hukuki sistemde disiplinci bir yönetimi biçiminin olduğu aşıkardır. Çünkü ne de olsa sonuçları bakımından pek de önemli olmayan eylemlerin cezaya tabii tutulmasının arka planında toplumun geri kalanında ıslah edici veya caydırıcı bir etki yaratmak vardır. Bu bakımdan işkencelerin bir ıslah ve disipline etmeyi amaçladığını varsaymak şaşırtıcı olmaz. Yani disiplinci mekanizmalar XVIII. yüzyıldan itibaren vuku bulmamış hukuki sistem içerisinde zaten öteden beri mevcuttur (Foucault, 2013, ss. 8-9).

dışlamaktadır. Tek kelimeyle, normalleştirmektedir” (Foucault, 2019, s. 230).

Normalleştirme ile bireyler türdeşleşmeye zorlayan, farklılıkları sıfır noktasına getiren bireyselleştirmedir. Disiplin, itaati garanti altına alınış bireyleri yani yararsız ve tehlikeli kabul edilen bireylerden ideal davranış modeline uyan bireylere geçişi sağlar. Bu bir anlamda “dışlama yoluyla içirme”dir (Foucault, 2020, s. 246). Birey belirlenmiş normal üzerinde, o hat üzerinde tutulur.

Tüm mekanizmanın merkezinde artık birey yani bireyin bedeni vardır.

Disiplin mekanizması bir yandan bedeni bağımlı kılma diğer yandan ise itaatkâr bedenler imal etmek üzere çalışır. Butler’a göre disiplin sadece bastırılmak istenen bedeni gereksinip onu üretmekle kalmaz. Düzenlenecek bedensel alanı genişleterek kontrol, disiplin ve bastırma alanlarını daha da büyütür (Butler, 2005, s. 61). Bu anlamda, “beden üzerine konan sınırlamalar yalnızca sınırlandırmak istedikleri bedeni gereksinip üretmekle kalmaz, bunun yanı sıra bedensel alanı sınırlamanın amaçladığı alanının da ötesine yayarlar” (Butler, 2005, s. 61). İdeal davranış normlarına uygun olmayan bireyler disiplin ile norma ya da normale uygun hale getirilir. Disipline bağlı bedenler, itaatkâr bedenlerin oluşturulması için bir dizi yöntemle ihtiyaç duyulur. Öyle ki disiplin, evrensel zorunluluk alanı inşa eder çünkü disiplin bir iktidar biçimidir. Bu, iktidar etkilerinin toplumsal bedenin her bir parçasında daimî, kesintisiz, uyarlanmış ve bireyselleşmiş bir surette dolanmasına imkân tanıyan usullerden oluşan bir sistemin yerleşik hale gelmesidir (Foucault, 2005, s. 70) anlamına gelir. Disiplinci iktidar, son derece ince tekniklerle, hesaplarla iş görür. Bir denetleme biçimi olarak disiplinin en karakteristik özelliği her bir bireye uygulanması ve bireysellik dayatmasıdır. Bir kimlik inşa etmesidir.

Bedeni politik kılan disiplin mekanizması, iktidar ilişkilerinin görünürlüğünü tesis eder. Bu manada, iktidar ilişkileri disiplinin var oluşu için kaçınılmazdır. Ancak modern devlet kurumları ile birlikte disiplin değişir, sistematik hale gelir, toplumsal yapının tüm katmanlarına yayılır. Disiplin, mekânsal yayılımı ile birlikte zamanı da düzenler. Mekânın ve zamanın örgütlenmesiyle disiplinin denetlediği dört tür bireysellik ve dört büyük teknik yaratılmış olur. Foucault, bunları şu şekilde sıralar: “Disiplin hücrelidir (mekânsal dağıtımlar sayesinde); organik (faaliyetlerin şifrelenmesi

sayesinde); oluşumsaldır (zamanın birikimli hale getirilmesi sayesinde); birleştiricidir (güçlerin birleştirilmesi sayesinde). Bunu yapabilmek içinse tablolar inşa etmekte; manevraları hükme bağlamakta; icraatlar dayatmakta ve son olarak da ‘taktikler’ düzenlemektedir” (Foucault, 2019, ss. 208-209). Disipliner iktidarın başlıca işlevi olan terbiye etme bu taktik ve tekniklerle sağlanmaktadır. Foucault’nun belirttiği gibi disipliner iktidar birey “imal etmektedir” (Foucault, 2019, s. 213).

XIX. yüzyılın başından itibaren, disiplinin ince bölümlemelerini enterne etmenin karmaşık mekânına yansıtma, bu mekânı iktidarın analitik dağıtım yöntemleriyle işlemek, toplumdaki kovulanları bireyselleştirmek, ama kovmaları işaret etmek üzere bireyselleştirme usullerinden yararlanmak disipliner iktidar tarafından düzenli olarak başvuru alan yöntemler olmuşlardır (Foucault, 2019, s. 250). Disiplin kurumlarının tümü –tımarhane, hapishane, okul, ordu– ayırma ve işaretleme usulüyle (deli-deli olmayan; zararsız-tehlikeli; normal-anormal) ve yine baskı altına alıcı farklılaştırıcı dağıtım usulüyle (kim olduğu, nerede olması gerektiği, onu neyle belirlemeli, nasıl tanınması gerektiği; onun üzerinde daimi gözetimin nasıl uygulanması gerektiği vs) bireyselleştirme işlemini gerçekleştirmiştir (Foucault, 2019, s. 250). Bir dizi teknoloji ile birlikte gelişen disiplin hapishane, okul, fabrika, hastane, klinik ve ordu gibi kurumlarda çeşitli prosedürlerle işler. Bu kurumlardan hapishane disiplinin sürekliliği bağlamında en başarılı olanıdır. Disiplin, fabrikalarda para cezasıyla, okul ve tımarhanelerde bedensel ve ahlaki ıslahla, hapishanelerde şiddete dayalı ve esasen bedensel cezalarla sağlanır. Foucault’ya göre bu kurumlarda çok anlamlı birçok iktidar aynı anda uygulanır. Belirli durumlarda ekonomik, hukuksal ve siyasi iktidar aynı anda vardır. Emir verildiği gibi, karar da alınır; üretim, öğretim gibi işlevlere ek olarak cezalandırma ve ödüllendirme hakkı, yasal yargılama hakkını elinde tutanların karşısına çıkarma gücü de vardır. Bu kurumların içinde işleyen mikro-iktidar, aynı zamanda hukuksal bir iktidardır (Foucault, 2020, s. 250). Tüm bu mekanizma “tekniklerin değiştiği, mükemmelleştiği, en azından daha çetrefil hale geldiği karmaşık bir yapılar dizisi”dir (Foucault, 2013, s. 9). Önemli olan da, hukuki-yasal, disiplinci ve güvenliğe dair mekanizmalar arasından hangisinin ağır bastığıdır, daha doğrusu bunlar arasındaki bağlılık sistemidir (Foucault, 2013, s. 9). Tüm bunların keşme noktasında çoklukları örgütleyen, bir amaç ve hedef doğrultusunda

onları düzenleyen, bireyselleştiren sistem yer alır. Foucault'ya göre “gerek hükümlanlık gerekse disiplin ve tabii güvenlik, ancak çokluklarla ilgili olabilir” (Foucault, 2013, ss. 12-13).

XVIII. yüzyıl ile birlikte ve XIX. yüzyıl başında benimsenen cezalandırma biçimleri artık cezanın suça değil de suçluya yönelmesi esasına dayanır. Bireyi suçlu kılan şeyler üzerine onun istenci, eğilimi, iç güdülerine yönelir. Hem tıbbi hem de hukuki ortaklıkla tehlikeli insan teması ortaya çıkar. Foucault'ya göre XIX. yüzyıl başı itibariyle asıl sorun, fiilen düşünülüp taşınmış sorun, tehlikeli birey sorunu olmuştur. Özünde tehlikeli olan kişiler var mıdır? Bunları nasıl tanıyız, bunların varlığına nasıl tepki göstermeli? (Foucault, 2015d, s. 207). Böylece suçtan önce suçlu bireyler imal edilir. Bir sürü gözetleyici ve denetleyici kurumlar ağı, bir dizi yatay iktidar tarafından gerçekleştirilir. Foucault'nun dediği üzere hukuk kurumu etrafında ve bireylerin tehlikelilikleri düzeyinde denetlenmesi işlevini üstlenmesini sağlamak için, onları yaşamları süresince kuşatacak kurumlar ağı gelişir: okul, hastane, tımarhane, polis, psikolojik veya psikiyatri klinikleri gibi kurumlar (Foucault, 2015b, s. 223). Söz konusu olan bireylerin eylemleri değil, potansiyelleri düzeyinde ıslah edilmesidir. Burada amaç cezalandırma değil, disipline etmedir. Ona göre disiplin mekanizmalarının niteliği, yasanın ikili sistemine üçüncü bir kişi olarak suçlunun dahil olması, yasayı yaratan yasama fiiliyle suçluyu cezaya tabii kılan adli edimin dışında ama bütün bunlarla komşuluk ihtivası taşıyan, bireylerin, gözetimi, teşhisi ve dahası dönüştürülmesini hedefleyen bir dizi polisiye, tıbbi ve psikolojik tekniğin belirmesidir (Foucault, 2013, s. 44).

Lemke'nin ifadesiyle tehlikelilik paradoksal bir kavramdır; hem soyut bir olasılığı hem de somut fiziki bir ehil olma durumunu betimler. Bir taraftan, özneye ait belirli bir niteliğin tasdikidir; diğer yandan ise, olayın gerçekleşmesinin ardından ileri sürülen bir kanıt olduğundan, tehlikelilik bir kesin olmayışı da sembolize eder. Tehlikelilik, şimdiye ait semptomlar ile gelecekte gerçekleşecek bir eylem arasındaki az çok muhtemel bir ilişki hipotezini varsayar. Lakin bu yolla kavram, evrensel olarak kullanışlıdır: Herkes potansiyel anlamda tehlike ve risktir (Lemke, 2016, s. 331). Herkes bir şekilde suçlu kategorisine potansiyel oluşturabilir. Topluma karşı olası suç işleyebileceği düşünülen aylaklar, fahişeler, sapkınlar, deliler, yoksullar, alkolikler en yüksek potansiyele sahiptir. Toplumsal düzenin için bir sapma,

tehdit olan bu unsurlar için bir dizi kurum devreye girer. Başta hapisane olmak üzere disiplin kurumlarının her biri bu tehdit üzerine işlevsellik kazanır. Tek tek bireylerin bedenleri üzerinde etki eden kurumlar, tehlikeyi bertaraf eder. Her ne kadar devletin ve toplumun bireyi görmezlik ya da bilmezlikten geldiği düşüncesi yaygın olsa da detaylı bir araştırma devletin bireylere yönelik yoğun ve yakın ilgisi olduğunu açık kılabilir. Bireyin hiçbir durumda iktidar ve onun aygıtları olan gözetim, denetim, uysallaştırma, ıslah etmeden kaçamayacağı yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi bireyin bilmezlikten geldiği düşüncesinin yadsınmasını elverişli kılar. Bu bakımdan disipline olanak sağlayan kışla, okul, atölye ve hapisane gibi kurumların bireyi sınırlandırmayı ve kuşatmayı amaçladığını söylemek yerinde olacaktır. Kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilen bu kuşatmalar; bireyin kim olduğundan ne yaptığına yine onunla ne yapılabileceği ve nereye yerleştirilmesi gerektiğine dair ipuçları sunmakla birlikte onun hakkında her açıdan bilgi edinilmesini sağlayan bu iktidar oyunlarını veya ilişkilerini anlamayı sağlamaktadır. Diğer yandan yine insan bilimleri de bireylerin kim olduğu, normal olan ve olmayanı, akli başında olanla olmayanı, hangi konuda yetenekli olduğu ve ne yapabileceğini belirlemeyi ve tanımayı sağlayan bilgilerdir. (Foucault, 2016, ss. 211-212). Bilgi ve iktidarın iş birliği içerisinde olduğu böylesi bir toplumsal doku tehlikeli birey nosyonunu kurnazca, yavaş yavaş örgütler. Ceza usulü olarak karşımıza çıkan tehlikelilik hukuksal düşüncenin evreninden çok daha geniş bir evrende merkezi bir tema haline gelir.

Sonuç

Foucault'nun tehlikelilik üzerine spesifik bir çalışması olmamakla birlikte neredeyse tüm çalışmalarında kavram ile yakından ilişkili olan dışlanmış, ötekileştirilmiş kısaca "rezil"⁹ insanlardan bahsettiğini görmek zor

⁹ Foucault, 1977 yılında "Rezil İnsanların Yaşamı" (*La vie des hommes infâmes*) adıyla uzun soluklu bir projesinin ana hatlarını belirlediği bir metin kaleme alır. Metin kıyıda köşede kalmış, silik, kimsenin dikkatini çekmeyen insanları ve *lettre de cache*'leri konu eder. Deleuze bu çalışma için "başyapıt" der ve "Foucault açısından minör olan, ama yine de düşüncesinin etkisinin hissedildiği tüketilemez, etkin, etkili bir metin olarak bu metne tekrar tekrar dönmeyi seviyorum" diye ekler (Deleuze, 2006, s. 99). Kitabı aynı zamanda Türkçeye çeviren ve en az kitap kadar etkili bir sunuş yazısı yazan Emre Koyuncu, bu çalışmanın Foucault'nun iktidar kavrayışının en özgün veçhesini gözler önüne serdiğini belirtir (Koyuncu, 2021, s. 9).

değildir. Suçlu, deli, alkolik, eşcinsel, fahişe, katil kısaca tehlikeli olan bu insanlar iktidarın ötekileridir. Ortaoğlu'nun Foucault'nun iktidar kavramının temelini dışlananlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda onun bütün çalışmaları dikkate alındığında karşımıza deli, mahkûm, düşkün, hasta ya da serseri çıkacaktır. Bunun temel nedeni ise iktidar ilişkilerinin varlığı ancak normal aşırdıran bireylerin öznelles-tirmesi yoluyla olanaklı olacağı düşüncesinde yatmaktadır (Ortaoğlu, 2023, s. 197). Diğer bir deyişle Foucault, tüm negatifiğiyle dışlama sistemlerinin nasıl işlediğiyle ilgilenmiştir. Tarihin belirli bir anında iktidar teknolojileri kimi ya da kimleri disipline ederek var olmuştur? İktidar, yasak ve baskıdan bağımsız olarak nasıl bir dışlama mekanizması kurmuştur? Ve en nihayetinde dışlama mekanizmaları iktidara eylemlerinde nasıl geniş bir alan açmıştır? Tüm bu soruları anlamada ceza usulünün teknik bir kavramı olan tehlikeliliğin oldukça iyi bir iş gördüğü açıktır.

Tehlikelilik, ceza usulünün kavramı olsa da iktidar aygıtı olarak da düşünülebilir. Kavram bu haliyle bireyselleştirici iktidarın nasıl işlediğini gösterir. Tehlikeliliğin soybilimi çıkarıldığında mutlak monarşinin iktidar aygıtlarından biri olan *lettre de cachet* uygulamasıyla başlamak uygun olabilir. XVII. yüzyılın sonu itibarıyla Fransa'da ortaya çıkan *lettre de cachet* uygulaması, bir cezalandırma aracı olarak iktidarın en aşağı sınıflarına kadar nasıl yayıldığını gösterir. Foucault'ya göre bu uygulama ile sınırsız bir siyasi iktidarın gündelik ilişkilere müdahalesi bu şekilde kabul edilebilir ve tanıdık bir hale gelmekle kalmadı, aynı zamanda son derece istenir oldu; aynı anda, tam da bu itibarla, genelleşmiş bir korku teması haline geldi (Foucault, 2021, s. 30). İktidar, toplumun kılcal damarlarına kadar etki etmekle kalmadı, arzu nesnesine dönüştü. Aşağıdakiler, kendi rızalarıyla iktidarı çağırıldılar. Bu uygulama ile rastgele belirlenen tehlikeli bireylerin bir zaman sonra disiplinci iktidar tarafından yeniden tehlikeli olarak görülmesine şaşırmamak gerekir.

Tehlikelilikte esas olan özneleştirilen bireylerin kendileridir. Her bir birey kendi başına ama kendisine benzeyenlerle bir ortaklaştırılma içerisine sokulur. Farklılıklar öne çıkartılır ve bireyin potansiyeli gözler önüne serilir. Bu öteki olma halinin koşulları, nasıl inşa edildiği neye karşılık geldiği aynı zamanda bireyselliğe dair ipuçları verir. Bireysellik başta disiplinci

iktidar olmak üzere iktidar teknolojisinin sonuçlarından biri gibi görünmektedir. Tehlikeli kalabalıklar henüz oluşmadan düzenli bir çokluk haline getirilir. Bunu sağlayan da kuşkusuz disiplindir. Disiplin bu bahsi geçen çoğunluğa düzen dayatır. Disiplin iktidarıyla beraber bir “normal” belirlenir ve buna uygun denetim sağlanır. Üstelik bu denetim toplumun tüm katmanlarına yayıldığı için de sonsuzca bir sistemden bahsetmek yanlış olmaz. Toplumun tüm kurumlarınca, uzmanlaşmış bir teknolojiyle işleyen disiplin bireysellik üretir. Diğer bir deyişle, bireysellik her birimizin zorunlu kimliğidir. İktidarın bir sonucu ve aracı olarak, iktidarın en kılcal damarlarında görülen ve bir teknik olan bireyselleştirme XVII. yüzyıldan itibaren uygulamaya konulmuştur. Birey olarak var olunan her bir mekânda -okul, hapishane, hastane, ordu, fabrika- gözetleme ve denetleme teknikleriyle normalleştirme aygıtı işler. Bu kurumlarda yer alanlar suçlunun kim olduğunu belirleyecek düzenekle iş görürler. Böylece uysal bireyler yaratılır.

Kaynaklar

- Anonymous. (1825). Effects of Lettres de Cachet. *The Belfast Magazine and Literary Journal*, 1(3), 243-244.
- Butler, J. (2005). *İktidarın Psişik Yaşamı/Tabiyet Üzerine Teoriler* (F. Tütüncü, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G. (2006). *Müzakereler* (İ. M. Uysal, Çev.). Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2023). *İktidar: Foucault Üzerine Dersler* (S. Özer & M. Çelik, Çev.). Otonom Yayıncılık.
- Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. (1983). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (2nd edition). University of Chicago Press.
- Ergün, E. (2023). Nietzscheci Bir Komünist: Foucault. *Sofist*, 6, 120.
- Farge, A., & Foucault, M. (2017). *Disorderly Families: Infamous Letters from the Bastille Archives*. University of Minnesota Press.
- Fling, F. M. (1897). Mirabeau, a Victim of the Lettres de Cachet. *The American Historical Review*, 3(1), 19-30.
- Foucault, M. (t.y.). Hakikat, iktidar ve kendilik (İ. Ergüden & Osman Akınhay, Çev.). *İçinde Özne ve İktidar* (ss. 98-105). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus / College De France Dersleri (1977-1978)* (F. Taylan, Çev.; 1. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- Foucault, M. (2015a). Delilik ve Toplum İçinde (I. Ergüden & F. Keskin, Çev.). İçinde *Büyük Kapatılma* (ss. 76-85). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015b). Hakikat ve Hukuksal Biçimler (F. Keskin & I. Ergüden, Çev.). İçinde *Seçme Yazılar 3 / Büyük Kapatılma* (4. bs, ss. 163-279). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015c). Hapishane Üzerine Söyleşi: Kitap ve Yöntemi (I. Ergüden, Çev.). İçinde *İktidarın Gözü* (4. bs, ss. 21-38). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015d). (O. Akınhay, F. Keskin, & I. Ergüden, Çev.). İçinde *On Dokuzuncu Yüzyıl Adli Psikiyatrisinde "Tehlikeli Kişi" Nosyonunun Evrimi** (s. 207). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016a). Etiğin Soybilimi Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya İlişkin Bir Değerlendirme (Işık Ergüden & Osman Akınhay, Çev.). İçinde *Özne ve İktidar* (ss. 221-248). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016b). *Özne ve İktidar / Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay & I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *Hapishanenin Doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2020). Dünyayı Anlamak İçin Marksizmden Nasıl Kurtulmalı? (O. Akınhay, F. Keskin, & I. Ergüden, Çev.). İçinde *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1* (2005. bs, ss. 235-261). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2021). *Rezil İnsanların Yaşamı* (E. Koyuncu, Çev.; 1. bs). Norgun Yayıncılık.
- Gürbilek, N., & Savaşır, İ. (1990). *Foucault'nun Hapishanelerine Giriş*. 9, 7-10.
- Koyuncu, E. (2021). Sunuş. İçinde *Rezil İnsanların Yaşamı* (s. 9). Norgun Yayıncılık.
- Lemke, T. (2016). *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi* (Ö. Karlık, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Ortaoğlu, Y. (2023). Foucault'da İktidarın Ötekileri. *Temaşa*, 19, 184-199.

Öz: Michel Foucault, Batı düşünce sisteminde genel bir eğilimin tersine negatif yapıyı dikkate alır. Onun neredeyse tüm çalışmalarında toplum tarafından tehlikeli kabul edilen bireylerin sesi duyulur. Deli, sarhoş, suçlu, hırsız, eşcinsel, fahişe okuyucuya iktidarın bireyselleştirme işlemini nasıl gerçekleştirdiğini göstermek adına oradadırlar. Bu çalışmada yapılmak istenen tehlikelilik kavramını anlamaya çalışmaktır. Tehlikelilik, suç ve ceza yöntemi ile doğrudan ilgilidir. Kavramı anlamak için öncelikle lettre de cachet uygulamasına değinilmiştir. Bu uygulama mutlak iktidarın nasıl topluma yayıldığını gösterir. Aynı zamanda toplumda istenmeyenlerin nasıl bir keyfi mekanizma ile öteki haline dönüştürüldüğünü açıklar. Sonraki yüzyıllarda oluşan disiplinci iktidarın soybilimi buralara dayanır. Disiplinci iktidar ise bireylerin tüm davranışlarını hesaplayan, ona bireysellik dayatan iktidar biçimidir. Tehlikeli bireyler bu iktidar modeline göre belirlenir, kontrol edilir, uysallaştırılır. Diğer bir deyişle tehlikeli bireyler disiplinci iktidar modeline göre inşa edilir. Ceza usulü olarak karşımıza çıkan tehlikelilik hukuksal düşüncenin evreninden çok daha geniş bir evrende merkezi bir tema haline gelir.

Anahtar Kelimeler: Tehlikelilik, disiplin, lettre de cachet, bireysellik.

